

Gajdó Tamás–Korniss Péter–Szegő György: Színházkutatás. Nagymező utca 22-24.

Bp., Thália Színház, 1998. 236 p.

Színházkutatás? Bontsuk először részeire a szóösszetételt! I. *Ház*: állandó lakóhelynek való épület. II. *Színház*: 1. Színielőadások tartására szolgáló épület. 2. Ebben működő, színdarabok előadásával foglalkozó intézmény. III. *Kutatás*: kérdések megoldása érdekében folytatott szakszerű tevékenység. IV. *Házkutatás*: bűntettel gyanúsított személy lakásának vagy tartózkodási helyének hivatalos közegek végezte átvizsgálása. (*Magyar értelmező kéziszótár*. Bp. 1972.)

A *szín-ház-kutatást* hárman végezték: Gajdó Tamás (színháztörténész), Korniss Péter (fotográfus) és Szegő György (építész-diszlettervező-művészettörténész-közíró). A hely átvilágítása során megvizsgálták a házzal kapcsolatba került személyek (háztulajdonosok, építészek, lakók, színészek, színigazgatók, filmgyártók és filmforgalmazók) tevékenységét. Az eredmény: egy, a 20. század elején épült budapesti ház sorsát dokumentáló – lenyűgöző eleganciával illusztrált – kötet, amely (a támogatók korrekt felsorolásától eltekintve) négy fejezetben tárja az érdeklődők elé mindazt, amire a színházkutatók rábukkantak. (Ezek közül a utolsó az épület társulatainak műsorát összegyűjtő adattár.) Aki azonban a Nagymező utca 22-24. számú ház történetének monografikus feldolgozását várja, csalódnia fog, itt három „magánnyomozó” párhuzamos kutatásainak eredménye fűződik egyetlen köteté.

A könyv fekete fedőlapján fénykép: üres színházi nézőter páholsora, kivilágított színpad, rajta fehér székek, napernyők. A színpad a Nagymező utcai épület színpada, azé az épületé, amely az utolsó negyedszázadban Thália Színház néven élt a köztudatban. E a házat 1913-ban építtette Wabitsch Lujza sikeres pezsgőpavilon- és orfeumtulajdonos

vállalkozónő, akiről most több szót ne ejtsünk, hiszen pályájának számunkra érdekes pillanatai megismerhetők a könyvből. A Nagymező utca 22-24. színházhelyiségeiben az elmúlt 85 év alatt működött orfeum, pár pillanatig kabaré, majd felváltva színház és mozi. Színház volt itt leginkább, a 85-ből 58 évet.

A kötet Gajdó Tamás a „hármasság” jegyében született historiáival kezdődik. Egy intézmény, egy társulat, egy művészi lehetőség – egy fejezet. A történeti ismertetést, néhol elemzést, korabeli szövegek követik, amelyek a kor stílusával és reflexióival kerekítik ki a történetet. Mellettük fényképek, grafikák idézik fel az előadások egy-egy pillanatát, vagy varázsolják elénk az 1930-as évekbeli Nagymező utcát, ahol a Thália-épület bejárata fölött óriás fényreklám hirdette Greta Garbo és Joan Crawford legújabb moziját. A Thália-épületben létezett tizenhárom vállalkozás és (mutatis mutandis) kulturális intézmény időrendben követi egymást, a Jardin d’Hivertől – az első orfeumtól – egészen 1996-ig, a Csizsár Imre vezette Thália Színházig.

A Thália-épület színházainak többségéről még soha nem jelent meg – sem a társulatok/színházak életét önállóan elemezve, sem így, az azonos játszóhely összekötő motívumát kiválasztva – összefoglaló történeti ismertetés. A lapozgató, tájékozódó olvasó összefogott képet kap a tizenhárom társulatról. Pontosan olyant, amilyent forrásaink jelenlegi közismerete lehetővé tesz. A hevesebben érdeklődőket elgondolkoztathatja, s további színházkutatásra ösztönözheti. A tizenhárom, egymást követő historiából kibomló színháztörténet ugyanis legalább egy, századunk Budapestjének színházaira vonatkozó összefüggés végiggondolására készítet. A fővárosban az 1910-es évek végén létrejött színházak/színházhelyiségek sorsát a változékonyság jellemezte. A Thália-kötethez hasonlóan lehetne összeállítani az orfeumból 1919-ben színházzá alakított Paulay Ede utca 35. számú házról (ma Új Színház),

és az ugyanebben az évben ugyancsak orfeumból kabarévá lett Révay utca 18-ról is (ma Vidám Színpad). Az 1. világháború és az azt követő évek színházi konjunktúrája hívta életre az ezekben az épületekben legelőször létrejött színházakat. A két világháború között itt játszó társulatok néhány évig éltek, s az épület vagy új vállalkozás befogadója lett, vagy megszűnt színház lenni. Az 1920-as évektől Budapest művészeti élete sokféle színházi csoportosulást szült, hagyományost és érdekesen újszerűt, színvonalast és színvonalaltalant egyaránt, de olyan színházfenntartó törzsközönseget mint a századfordulón alapított elődeik ezek már ritkán hoztak létre. Az említett épületek (színházak) közül a legkiegyensúlyozottabb a Thália-ház sorsa volt: orfeumból szórakoztatócentrum (Renaissance Színház és Filmszínház), színház (Renaissance Színház), aztán mozi lett (Radius). 1945-ben a Vígszínház talált benne ideiglenes játszóhelyet. 1949-ben az államosítás szinte minden korábbi hagyományt felhagyó színházszervezései a Thália-épület számára nem jelenthettek nagyobb megrázkódtatást. A háznak már és még nem volt saját színházi hagyománya, ez csak ezután alakult ki: a Petőfi Színház(ak) előadásai, majd az 1960-as évek épületekrekonstruktói miatt hontalanná vált társulatok évadjai során (Nemzeti Színház, Fővárosi Operettszínház), aztán Kazimir Károly Thália Színházával. A Thália-épület színházainak 1990 utáni története a közigazgatás és a színházcsinálók bizonytalanul kapkodó válaszlai egy átalakuló társadalom és gazdaság nehezen megfejthető, éppen ezért tetszés szerint interpretálható kihívására.

A színházat Korniss Péter fényképezte. Lépésről-lépésre, lépcsőfordulóról lépcsőfordulóra, szegletről szegletre. Az ép homlokzattól a lemeztelenített színpadig, amely a borítón már üresen, de teljes pompájában látszik. Már üres, hiszen a fényképsorozat az 1996–1998-as felújítás előtti Tháliát örökíti meg: ez a színház így soha nem látható többé. Színházi létének eddigi eseményei mostanság válnak történelemmé, s fényképezőgép ennek a múltnak utolsó napjait örökölte meg. A fotográfusi séta olyan helyekre is elkanyarodott, ahova „halandó néző” ritkán teszi be a lábát. Öltözősarok egy falatnyi színésmúzeummal, belső udvarból kialakított díszletraktár, szűk és kopott folyosók tűnnek fel a fényképeken. Mint amikor vonattal gördülünk be egy városba: míg az utcán járva a „színét”, a házak homlokzatát látjuk, addig a sínekről a „visszaját”, a belső udvarokat, a tűzfalak tömegét, a város

életének egy, a szemünk elől elrejtett darabját felelhetjük fel. A Thália-képeken látható zugok arról is beszélnek, hogy a lakóépületbe szorított színház hogyan bújik bele minden zugba, foglal el minden talaplatnyi helyet, és folytat reménytelen küzdelmet azért, hogy megfelelhessen egy igazi (köszerű) színház követelményeinek.

Szegő György szubjektív és csapongóan asszociatív városesszéjében a Thália-épület századeleji környezetének, a város változásainak bemutatására és a ház építészeti értékelésére vállalkozott. Az egyik kiindulópont az épület lakóház/színház funkciója, a mindennapok életterének és egyfajta kultuszhelynek az összefonódása volt. Ez a gondolat teremt párhuzamot a Thália-épület és két másik, körülbelül ugyanakkor épült ház, az Ernst Múzeum (lakóház/kiállítóhely/mozi; ma Tivoli néven színház az ott található helyiség) és a Csáky (Hegedüs Gyula) utcai lakóház/zsinagóga között. Az összevetés az utóbbi esetében érdekesen profán: az 1912-től az 1930-as évek végéig folyamatosan épülő Csáky utcai, eredetileg raktárakkal és üzlethelyiségekkel teli házbelsőből templom lett. A Wabitsch-ház pedig ígéretes üzleti komplexumnak, orfeum és bérlakások együttesének épül, és látogatói sajátos „transzcendencia részévé emelkednek”. Színházzá, mégpedig a színházbajárók ízlésének és erszényének igencsak kiszolgáltatott játszóhellyé, csak 1921-ben vált őt évre – átmenetileg. Ennek megfelelően a Thália-ház építetőjének és építőjének szándéka valószínűleg egy reményteljes vállalkozás szemképrázttaló helyszínének megalkotása volt. A színházi kultuszhely fogalmával pontosabban kellene bánni. A transzcendenciával való találkozás, a megrendítő művészi élmény értelmében Budapesten kevés kultuszhely volt és van. Ez az épület az ötvenes, vagy inkább a hatvanas években vált kultuszhellyé, önhibáján kívül, az építetők szándéka ellenére.

E századeleji nem-kultuszhely környezetét, a Terézvárost, a tanulmány szellemes tömörséggel a városrész fejlődésének legjellemzőbb folyamatával írja le, azzal, amelynek során a Terézvárost átszelő Király utca promenád szerepét az 1880-as években átveszi az Andrassy út. Az előbbi zsidó kispolgárai meghatározták a Belső-Terézváros gazdasági, életmódbeli, kulturális, és nem utolsó sorban városképi arculatát. A Király utca a kötetben idézett múlt századi krónikások – Ágai Adolf, Hevessy Lajos – szerint a város legsöpretlenebb, legkaotikusabb, legforgalmas, zsidóváros, zajos élettel teli utcája volt. A

párizsi-bécsi mintára köz- és magánpénzekből kiépült, reprezentatív Andrássy út kávéházaival, Operaházával, a régi és az új Zeneakadémiával, a Hősök tere múzeumaival a Terézvárost keresztülvágvagya egészen más környezetet teremtett. „A Millennium után a mulatónegyed a párhuzamos Paulay Ede utcába és a merőleges Nagymező utcába szorul vissza.” – összegzi Belső-Terézváros századfordulóra kialakult képét Szegő György. E mellékutcai, műsorán német, jiddis és magyar nyelvű vicceket, kuplékat kínáló dalcsarnokok (zenés kávéház) – a Berger pince, a Kék Macska, a Marokkó kávéház – és a környék számos, elegáns orfeuma közé épül be a ma már színházként jegyzett épület.

A város és a ház leírása közé riport ékelődik: Götz Eszternek mesél a ház két mostani, idős lakója életéről és egykori elegáns, érdekes lakótársaikról.

A várostörténetet megszakítva, az alig pár évvel ezelőtti eseményeket Hernádi Judit saját társula-

táról, a Művész Színházról 1992. november 2-án felállított horoszkópja idézi fel. A társulat jövődősorsát előrevetítő horoszkóp finomságainak megértéséhez nem nélkülözhető bizonyos asztrológiai műveltség és tájékozottság. Az írás olvastán azonban erősen javallott, hogy a jövődős színházigazgatók műintézetük beindítása előtt Hernádi Judit-hoz forduljanak. Bár – az írás tanúsága szerint – „egy asztrológus csak saját magának tud hasznosítható tanácsokat adni”.

A Thália-épület könyve – és a remélhetőleg majd ezután születő hasonló kötetek – a színházi kultusz helyek étoszának megőrzését és tiszteletét szolgálják – jól. A szolgálattevők némelyikének arcképét a „vájtszeműbb” olvasó megláthatja a kötet 37. oldalán. Szigonó helyett, a régi, nagy alkotók stílusában.

Rajnai Edit